

O‘QUVCHILARNING AXLOQIY TARBIYASINI SHAKLLANTIRISHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNING PSIXOLOGIK YECHIMLARI

Bobojonova Shahnoza Abdurahmon qizi

Samarqand viloyati Narpay tumani 57-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Axloqiy tarbiya insoniyat taraqqiyotining butun yo‘li davomida qo‘yilgan muammolardan biridir. Har qanday davr ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojlanishning o‘ziga xos vazifalariga muvofiq, axloqiy tarbiya va xulq-atvor madaniyatini shakllantirish zarurligini taqozo etadi. Farzandlar ota-onalarining faxri. Ular haqida hamma narsa yoqimli va qimmatlidir. Ammo ular har doim ham bolaning jozibadorligi nafaqat tashqi ko‘rinishida, asosiysi o‘zida borayotgan bolaning o‘zini oilada va jamoat joylarida o‘zini qanday tutishi, uning xulq-atvori - yuz ifodalari, imo-ishoralari haqida har doim ham o‘ylamagan.

Kalit so‘zlar: *axloqiy tarbiya, shaxs, xulq-atvor, ong, axloq, munosabat.*

KIRISH

Axloqiy tarbiya jarayoni - bu pedagogik faoliyatning samaradorligi va sifatiga, bola shaxsini axloqiy tarbiyalashning to‘g‘ri darajasiga erishishga qaratilgan tarbiyachi va jamoa o‘rtasidagi izchil o‘zaro munosabatlar majmuidir.

Psixologiya axloqiy tarbiya sohasida axloqiy ong va axloqiy xulq kabi pedagogik tushunchalarni ajratadi. Insonning shaxsiy tajribasi orqali singan, tarixan shakllangan va doimiy yangilanib turadigan bilimlar tizimi inson ongining mazmunini tashkil etadi. Ongning o‘ziga xos xususiyatlaridan biri uning o‘z nomi bilan atrofdagi olam (ong) haqidagi bilimlar majmuasi sifatida berilgan. Bilimsiz ong bo‘lmaydi. “Ongning mavjudligi va u uchun biror narsaning mavjudligi bilimdir”. Ijtimoiy tajriba jamoat axloqiy ongida o‘z aksini topadi: axloqiy g‘oyalar, nazariyalar, tushunchalar kishilarning faoliyat va muloqot jarayonida rivojlanadigan real munosabatlarni aks ettiradi. E’tiqod - axloqiy ong shakllanishining eng yuqori darajasi. Ular shaxsning harakatlari, harakatlarining tartibga soluvchisiga aylanadi.

Shaxsning axloqiy barqarorligi ularga boo‘liq. Ishontirish axloqiy tushunchalar tizimini kuchli o‘zlashtirish, axloqiy tuyg‘ularni rivojlantirish, xatti-harakatlar va munosabatlar tajribasini umumlashtirish bilan tavsiflanadi. Axloqiy g‘oyalar va tushunchalarni o‘zlashtirish uzoq va murakkab jarayondir. O‘quvchilar axloqiy tushunchalarni o‘zlashtirishdan, birinchi navbatda, taqdimot darajasida uning mazmunini to‘liq o‘zlashtirishgacha bo‘lgan uzoq yo‘lni bosib o‘tadilar.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O‘quvchi ongida axloqiy hayotning ba’zi bir hodisasining tasviri nafaqat ushbu voqea sodir bo‘lgan davrda paydo bo‘lishi mumkin. Bola o‘z do‘stining bir paytlar kuzatgan u yoki bu harakatini qayta yaratishi, yana “ko‘rishi” mumkin. Bundan tashqari, u muayyan vaziyatlarda o‘z harakatini tasavvur qila oladi. Bunday holda, vakolatlar qo‘llaniladi. Spirkinning fikriga ko‘ra, tasavvurlarda “ong birinchi marta o‘zining bevosita manbasidan ajralib chiqadi va nisbatan mustaqil sub’ektiv hodisa sifatida mavjud bo‘la boshlaydi”.

Bolalar ko‘pincha vaziyatni chuqur tushunishga moyil emaslar, bu ularni tasodifiy qarorlar qabul qilishga olib keladi. Xulq-atvorni tanlash ularni o‘rab olgan ijtimoiy psixologik muhit, tasodifiy tashqi ta’sirlar, ommaviy sevimli mashg‘ulotlar, impulsiv rag‘batlantirishlar ta’siri ostida amalga oshiriladi. Motivlarning beqarorligi vaziyatga hamroh bo‘lgan his-tuyg‘ular harakatining kuchli yoki kuchsizligi bilan belgilanadi, masalan, qo‘rquv, bu bolani ongli ravishda tanlash va ixtiyoriy harakatni amalga oshirish imkoniyatidan mahrum qiladi. O‘quvchilarda erkin axloqiy irodaviy xususiyatlarini tarbiyalashning ma’nosi - ularni o‘z-o‘zini nazorat qilishga o‘rgatish, ichki erkinlikka erishishga, mustaqil fikrga ega bo‘lishda yordam berish, axloqiy tuyg‘u va e’tiqodga mos ravishda bukilmadan harakat qilish qat’iyati, jamiyatda kundalik munosabatlarda axloqiy me’yorlarni o‘rnatishdir.

Shaxsning axloqi axloqiy tamoyillarga ongli ravishda amal qilishda va axloqiy xulq-atvorning odatiy shakllarida namoyon bo‘ladi. Axloqiy tarbiyaning boshlang‘ich darajasi, deyarli ichki nazoratsiz, xatti-harakatlarning ongsiz impulslar va tashqi ta’sirlarga bog‘liqligi bilan tavsiflanadi. Asta-sekin psixikaning hissiy ongsiz sohasi orqali odatlar va xatti-harakatlarning odatiy shakllari shakllanadi. Rivojlanishning ushbu darajasida odatlar, odatiy harakatlarni kuchaytirish tufayli xatti-harakatlar ustidan qandaydir o‘zini o‘zi nazorat qilish imkoniyati mavjud. Odatiy xulq-atvor asosida, maqsadli pedagogik ta’sir natijasida bolada axloqiy tafakkur rivojlanadi.

U bilan birgalikda va uning yordami bilan axloqiy tuyg‘ular asosida ong va iroda, axloq, halollik, rostgo‘ylik, adolatlilik, mehnatsevarlik, intizom, kollektivizm shakllanadi. Shaxsning bu xossalari va fazilatlarini ijtimoiy munosabatlar tizimida o‘quvchining dunyo bilan faol o‘zaro ta’siri natijasida yuzaga keladigan psixologik o‘zgarishlarni ifodalaydi. Ular o‘quvchi tomonidan ushbu munosabatlarda doimiy ravishda namoyon bo‘ladi, o‘quvchining xarakter xususiyatlari, shaxsiy ijtimoiy hayotida, odatlar va odatiy xatti-harakatlar shakllarida tan olinadi, mustahkamlanadi.

Axloqiy xulq-atvorning eng yuqori darajasi - bu inqiroz va ekstremal vaziyatlarda ongli ravishda o‘zini tuta bilish, qat’iylikni saqlash, axloqiy e’tiqodlarga, me’yorlarda sodiqlikda namoyon bo‘ladi. O‘quvchilar uchun bunday holatlar axloqiy rivojlanishida doimo paydo bo‘ladi va takomillashib, yuksalib boradi. Shaxsning axloqiy shakllanishining mohiyati bolaning tashqi va ichki qarama-qarshiliklarni yengib o‘tishidadir. Nafs va burch, ezgulik va yovuzlik, mehr va shafqatsizlik,

muhabbat va nafrat, haqiqat va yolgʻon, xudbinlik va jamoaviylik oʻrtasidagi axloqiy tanlovlarning cheksiz oqimida xarakter xususiyatlari va axloqiy fazilatlar shakllanadi.

Axloqiy tarbiya jarayoni oʻqituvchining tarbiyaviy taʼsirlarning samaradorligi haqida fikr-mulohazalariga ega boʻlganda va bu maʼlumotlarni pedagogik faoliyatning har bir yangi bosqichida hisobga olgan holda samarali boʻladi.

Pedagog bunday maʼlumotlarni faqat hayotdan, taʼlim jarayondagi munosabatlardan va faoliyat amaliyotida kundalik oʻrganishdan oladi. Axloqiy tarbiya jarayoniga ilmiy asoslangan munosabat oʻquvchilar faoliyatining, har qanday hayotiy munosabatlarning axloqiy tomonini koʻrish, taʼkidlash va undan samarali foydalanish qobiliyatidan iborat. Bunday holda, oʻqituvchi axloqiy tarbiyani samarali boshqarish uchun haqiqiy imkoniyatga ega boʻlib, uni bolalarni tarbiyalashning yaxlit jarayonining ajralmas qismiga aylantiradi.

Shunday qilib, axloqiy tarbiya va xulq-atvor madaniyatini shakllantirishning nazariy jihatlarini koʻrib chiqib, biz shunday xulosaga keldikki, shaxsning axloqiy shakllanishi muammosi juda uzoq davrlar davomida mavjud boʻlib, bu sohada koʻplab kashfiyotlar qilingan. Axloqiy tarbiya jarayonining oʻziga xos xususiyatlari va tashkil etishdagi qiyinchiliklari bor, ammo zarur psixologik va pedagogik bilimlarni oʻzlashtirgan holda, kattalar oʻquvchiga taʼsir oʻtkazishga va axloqiy gʻoyalari va xulq-atvor madaniyatini maqsadli ravishda shakllantirishga qodir.

Zamonaviy taʼlim amaliyoti tomonidan qabul qilingan kompleks rivojlanish dasturlarini tahlil qilib, shuni xulosa qilishimiz mumkinki, “Axloqiy tarbiya” boʻlimi faqat anʼanaviy prognoz qilingan. Boshqa murakkab dasturlarda axloqiy tarbiya yoʻnalishining mazmuni baʼzi boʻlimlarda parcha kiritilgan. Shunday qilib, axloqiy madaniyatni shakllantirish vazifalari “Jamoaviy rivojlanish” va “Ijtimoiy rivojlanish” boʻlimlarida hal qilingan. Katta maktab yoshdagi oʻquvchining shaxsiy madaniyati asoslarini shakllantirishning maqsad va vazifalariga yoʻnaltirilgan normativ hujjatlar mazmunini tahlil qilish asosida va maqsadlarni, birinchidan, zamonaviy taʼlim dasturlarida taqdim etilgan.

Shunday qilib, oʻquvchilarning axloqiy madaniyatini shakllantirish boʻyicha muayyan ish tizimining dasturlari mazmunida yoʻqligi bolalarning xatti-harakatlarini ongli ravishda nazorat qila olishi bilan tavsiflangan sezgir davrga olib kelishi mumkin va ularning axloqiy tuygʻulari boshqa motivlarga qaraganda koʻproq harakatlantiruvchi kuchga ega boʻlib, oʻqituvchilar eʼtiboridan chetda qolishi mumkin.

XULOSA

Oʻquvchilarda axloqiy tarbiyani shakllantirish obʼektiv hayot sharoitlari, taʼlim va tarbiya taʼsiri ostida, turli xil faoliyat jarayonida, umuminsoniy madaniyatni oʻzlashtirishda sodir boʻladi va pedagogikaning yaxlit jarayoni sifatida samarali amalga oshiriladi. Umuminsoniy axloq normalari, oʻquvchining butun hayotini ularning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish. Demak,

tarbiyaviy ishlar axloqiy g‘oyalarni o‘z ichiga olishi va turli va samarali shakllarda, mazmunli va kerakli hissiy boylik bilan olib borilishi kerak.

O‘quv va ijtimoiy faoliyatining g‘oyaviy-axloqiy mazmunining boyligi, darsdan tashqari mashg‘ulotlarning rang-barangligi, oiladagi turmush tarzi bolalar axloqini shakllantirishning eng muhim manbalari hisoblanadi.

Ta’lim oldiga qo‘yilgan vazifalarni hal qilish jarayonida katta maktab yoshidagi o‘quvchilarni axloqiy tarbiyalash shakllari, mazmuni va imkoniyatlari o‘rganildi.

Biz axloqiy g‘oyalar va xatti-harakatlarning muvaffaqiyatli shakllanishi uchun quyidagilar zarur degan xulosaga keldik:

- axloqiy tarbiyaning psixologik-pedagogik jarayon sifatidagi mohiyatini to‘liq
- anglash; axloqni shakllantirish “mexanizmlari”ni bilish;
- xulq-atvor madaniyatini shakllantirish bo‘yicha ishlarni rejalashtirish, axloqiy
- tarbiyaning yo‘l va vositalarini ishlab chiqish va amaliyotga tadbiq eta olish;

Axloqiy tarbiyada ijobiy axloqiy tajriba hal qiluvchi ro‘l o‘ynaydi, bu o‘quvchilarning muloqoti va birgalikdagi faoliyati to‘planishi uchun alohida ahamiyatga ega. Ammo tajriba faqat xatti-harakat yuqori maqsadlar uchun amalga oshirilganda maqsadga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bure R.S., Ostrovskaya L.F. O‘qituvchi va bolalar / R.S. Bure. - M., 1997.- 143 b
2. Mavlanova R., Voxidova N., Raxmonqulova N. Pedagogika nazariyasi va tarixi Toshkent-2010. 318 b.
3. Ibragimov X., Abdullayeva Sh. Pedagogika nazariyasi. Toshkent-2008.
4. Ivanova T. Nutq madaniyatini tarbiyalash. // Maktabgacha ta'lim. - 1988 yil - 12son. - B. 6-12.